

Hennes Nåd

Virginia af Forselles, brukspatron på Strömfors 1790–1847

VID STRÖMFORS BRUK I Östnyland var och är Virginia Christina Sofia Carlsköld-af Forselles (1759–1847) känd under smeknamnet Hennes Nåd. Främst ihågkoms Hennes Nåd för att man under hennes livstid uppförde dagens enhetliga byggnadsbestånd vid Strömfors bruk, men historieforskare har inte tidigare studerat Virginias personhistoria. I den här essän klargörs för första gången hur den stockholmsbördiga Virginias koppling till Strömfors, Strömfors bruk och Lovisanejden uppstod. Dessutom avser jag att kartlägga det ståndsmässiga lokala umgängesnätverket runt henne och hennes familj – med vem familjen umgicks och var de gjorde visiter. Huvudsyftet är att skildra Virginia af Forselles och hennes familjs levnadslopp samt hennes systrars äktenskap och deras umgängeskretsar; tidigare har man inte uppmärksammat att både Virginias helsystrar och halvsysstrar gifte sig med kända finskfödda officerare i svenska armén. Bruksverksamheten tas enbart upp i den mån som är nödvändig för att förtydliga kontexten.

Strömfors bruks och Strömfors historia har studerats i allmänna drag; främst har man kartlagt historien bakom brukets byggnadsbestånd.¹ Hittills har däremot inte Virginia af Forselles och hennes familjs liv väckt intresse. En bidragande orsak är säkert att familjemedlemmarna inte efterlämnade några bevarade dokument, såsom privata brev eller dagböcker i Finland. Vid Uppsala universitetsbibliotek

1. Om Strömfors bruk se Olle Sirén, *Strömfors. Tehdas ja tehdasyhdyskunta 1695–1970*, Strömforsin tehdas: A. Ahlström Oy 1971; Anders Allardt, *Strömfors socken*, Helsingfors: Söderström & Co Förlagsaktiebolag 1923. Strömfors bruk låg tidigare inom Strömfors kommun. Kommunen anslöts till Lovisa 2010. Se ”Strömfors bruks historia”, Lovisa stads webbsidor, <https://www.loviisa.fi/sv/kultur-och-fritid/museer/bruksmuseet-i-stromfors/stromfors-bruks-historia/> (hämtad 15/2 2025).

finns det några brev till Virginia af Forselles och en anteckningsbok, men ännu har jag inte kunnat bekanta mig med dessa handlingar. Digitaliserade tidningar från både Finland och Sverige har varit till stor hjälp vid sökandet efter information.² I finska Riksarkivet finns suppliker och ansökningar som Virginia af Forselles sände in till senaten eller regenten samt hennes svar på förfrågningar från Bergsstyrelsen, men endast lite övrigt material och inget av privat natur.³ Den utförligaste undersökningen av verksamheten vid Strömfors bruk har utförts av Eevert Laine som studerat bruket ur den finska järnindustrins perspektiv.⁴ Vid Centralarkivet för Finlands näringsliv återfinns i Ahlström Ab:s arkiv en volym som innehåller kopior rörande rättsfall där Strömfors bruk varit involverat ända sedan 1700-talet; de utdragna rättsprocesserna handlade främst om nyttjanderätt till fiskeområden samt om tvister angående användningen av brukets skogar.⁵ För järnframställning åtgick ju stora mängder träkol och därför var konkurrensen om de krympande skogsresurserna hård.

Bland finska bruksägare var en kvinna givetvis en sällsynthet redan av den anledningen att kvinnor före 1860-talet över huvud taget inte var myndiga eller kontrollerade sin egendom annat än som änkor. På den senaste tiden har man i högre grad än förut uppmärksammat änkor som företagare under första hälften av 1800-talet. Även de två kvinnliga brukspatronerna i Finland från den här tiden torde man, trots att de var adliga, kunna hänföra till denna grupp: Fredrika Sofia von Baer (1756–1814) på Svartå bruk samt Virginia af Forselles på

2. Digitaliserade tidningar: Nationalbiblioteket, Helsingfors, <https://digi.kansalliskirjasto.fi/etusivu> samt Kungliga biblioteket, Stockholm, <https://tidningar.kb.se/>.

3. Virginia af Forselles brev till bergmästaren 3/2 1844 samt Relation öfver Bruks-Rörelsen vid Strömfors bruk åren 1833, 1838–1840, Bergmästarens relationer 1824–1844 (innehåller även brev från bruksägare), Bergsstyrelsen Dd:3, Riksarkivet (RA), Helsingfors.

4. Eevert Laine, *Piirteitä Suomen vuoritoimen historiaasta 19-vuosisadan ensipuoliskolla. Vol. I. Rautateollisuus 1808–1831*, Helsinki: Keisarillisen senaatin kirjapaino 1907; Eevert Laine, *Suomen vuoritoimi 1809–1884. Osa II. Ruukit*, Helsinki: Suomen Historiallinen Seura 1948, s. 311–326.

5. Strömfors bruks rättegångshandlingar, handlingar rörande fabrikerna i Karhula 1825–1916, volym 30:1364, Aktiebolaget A. Ahlströms arkiv, Centralarkivet för Finlands näringsliv, S:t Michel.

Strömfors bruk.⁶ Fredrika Sofia von Baer, dotter till en grosshandlare och skeppsredare från Åbo, gifte sig 1785 med brukspatronen på Svartå, Magnus Linder den yngre. Linder avled emellertid redan 1801 och dödsboet omvandlades 1803 till ett familjeföretag kallat Fredrika Sofia Baer & Söner. Eftersom sönerna Magnus och Carl Anton ännu var minderåriga skolgossar hade Magnus Linder i sitt testamente utsett sin bror, Adolf Johan Linder, till att förvalta företaget, och därför blev von Baers verkliga inflytande i företaget begränsat.⁷ Fredrika Sofia von Baers tid på Svartå varade i cirka tretton år, medan Virginia af Forselles styrde över Strömfors bruk från 1790 ända fram till sin död i oktober 1847.

Hans Sjögrens forskning har visat att det framför allt under sek-lerna som föregick 1900-talet var relativt vanligt att en kvinnlig bruks-, fabriks- eller godsägare inte gifte om sig när hon blivit änka, eftersom detta var det enda sättet för henne att behålla sin självständighet och kontrollen över sitt företag samt bevara egendomen i släkten.⁸ Detta gällde kanske också Virginia af Forselles även om vi inte vet ifall hon medvetet valde att inte gifta om sig eller om det aldrig dök upp någon chans till äktenskap.

STRÖMFORS BRUK

För att kontextualisera ämnet är det skäl att kort beskriva Strömfors bruk och med bruket förknippade personers historia.⁹ De äldsta järnbruken i Finland grundades på 1600-talet och Strömfors bruk är ett av dem. Den första stångjärnsmedjan som året runt drevs med

6. Se t.ex. Riina Turunen, "Vararikkoiset leskivaimot. Yrittäjyys, konkurssi ja sukupuoli 1800-luvun alun Suomessa", *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 23, 2023:4, s. 13–23, <https://doi.org/10.37449/ennenjanyt.131018>. Enligt den svenska forskaren Kerstin Westerlund fanns det i Sverige (inkl. Finland) tolv kvinnliga brukspatroner före 1809. I Westerlunds beräkningar ingår von Baer men inte Virginia af Forselles. Det rätta antalet skulle alltså vara 13. Kerstin Westerlund, *Kvinnliga brukspatroner*, Stockholm: Tekniska museet 2004, s. 165–166. Westerlunds text baserar sig i fråga om Svartå bruk på verket Werner Edvard Nordström, *Svartå bruks historia*, Svartå: Ab Svartå Bruk Oy 1962.
7. Se närmare Nordström, *Svartå bruks historia*, s. 347–414.
8. Hans Sjögren, *Änkor med makt*, Stockholm: Dialogos 2021, s. 51–52.
9. De allmänna fakta som i fortsättningen anföras baserar sig huvudsakligen på verket Sirén, *Strömfors*.

vattenkraft från forsarna grundades i Petjärvi by vid Kymmene älvs västra mynningsarm av friherre Johan Creutz 1695. I närheten låg dessutom stora skogsområden därifrån man fick kol som behövdes för järnframställningen.

Efter freden i Åbo delades Pyttis socken i två delar, varvid den del som låg på den ryska sidan av gränsen fick behålla det gamla namnet Pyttis. Den del av socknen som låg på den svenska sidan om gränsen började i stället kallas Svenska Pyttis, vilket man ännu påminns om genom det finska namnet för orten, Ruotsinpyhtää. På svenska fick orten, som numera är en del av Lovisa, sedermera namnet Strömfors. Det svenska ortsnamnet kommer från bruket som till en början hade kallats för Petjärvi järnbruk eller hammare. Efter freden i Åbo döptes bruket nämligen om och fick 1744 sitt nuvarande namn av de nya ägarna: Anders Nohrström (1718–1758) och Jacob Forsell (1696–1768). Brukets nya namn Strömfors bildades av den sista stavelsen i Nohrströms efternamn och den första stavelsen i Forsells efternamn. Tillsammans utvidgade de verksamheten vid bruket genom att inrätta en manufakturmedja, en såg och en kvarn. Under de följande decennierna lyckades Jacob Forsell även skaffa sig stora områden och hemman i Elimä och Strömfors: vid sin död 1768 ägde han bland annat storgodsens Peippola, Mustila och Moisio i Elimä samt Storby gård och hälften av Strömfors bruk.¹⁰

Jacob Forselles spelade även en viktig roll för Lovisa stads uppkomst: han lät uppföra det första huset i staden, blev stadens borgmästare, var stadens riksdagsrepresentant och bidrog på ett betydande sätt till att förkovra stadens näringsliv. När han tog avsked från borgmästartjänsten 1764 erhöll han titeln kommerseråd. Forsell adlades ett par år senare, varvid han antog efternamnet af Forselles.¹¹ Forselles bosatte sig alltså i Lovisa, medan Anders Nohrström slog sig ner i Strömfors, där han ledde produktionen och byggnadsarbetena vid bruket. En av Nohrströms döttrar gifte sig med kapten Anders Gustav Munsterhjelm 1763. Paret bodde i Strömfors till 1780, då de

10. Petri Karonen, "Forselles, Jacob", *Suomen talouselämän vaikuttajat*, Studia Biographica 8, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:ks-tev-000003>.

11. Karonen, "Forselles, Jacob".

flyttade till Tavastby gård i Elimä.¹² Följande år övergick ägarskapet till Strömfors bruk till kommerserådet Jakob af Forselles mellanson, Henrik Johan af Forselles, som senare gifte sig med Virginia Carlsköld från Stockholm.

Genast efter grundandet blev Lovisa stad mycket viktig för hela rikets försvar. Staden var en viktig gräns- och fästningsstad och den fylldes snabbt med soldater och officerare som byggde fästningar och upprätthöll försvaret i gränksområdet. Ibland åtföljdes soldaterna även av sina familjer. Staden hade cirka 875 invånare 1749, men antalet hade redan 1790 ökat till 1148, och därtill kom 836 officerare och soldater vid garnisonen.¹³ Stadens umgängesliv blomstrade upp, framför allt efter det att några officerare och civila ämbetsmän, bland dem Bernt Fredrik Johan Stackelberg, hade grundat sällskapet *Amore Proxi* för att liva upp sällskapslivet 1786. Biljettintäkterna från sällskapets nöjes-evenemang gick till att trygga försörjning och skolgång för fattiga barn i staden. I mitten av 1750-talet hade man påträffat mineralhaltiga källor i Lovisa, varefter brunnsdrickande blev på modet och besökare kom till staden för att sköta sin hälsa. Den egentliga brunnsbyggnaden stod färdig lite senare.¹⁴

FRÅN STOCKHOLM TILL STRÖMFORS: SYSKONEN CARLSKÖLD UPPTAS I SOCIETETEN I LOVISA

Kommerserådet Jacob af Forselles avled 1768 och hans egendom ärvdes av de tre sönerna Jacob, Henrik och Samuel. Vid faderns död var den mellersta sonen Henrik Johan (1754–1790) bara 14 år gammal och hade just skrivit in sig vid Uppsala universitet, där hans studier uppenbarligen förblev ytliga. Han var mer intresserad av järnindustri och för att lära sig branschen skaffade han sig Yxe bruk i Lindesberg. Där fördjupade Henrik Johan sina kunskaper i järnproduktion i avsikt

12. Sirén, *Strömfors*, s. 16.

13. Gabriel Nikander, *Lovisa stads historia I 1745–1808*, Lovisa: Lovisa stad 1930, s. 289.

14. Nikander, *Lovisa stads historia I*, s. 296–297; Olle Sirén, *Lovisa stads historia 1745–1995*, Lovisa: Östra Nylands tryckeri 1995, s. 103–109. Om sällskapslivet i Lovisa vid den här tiden, se även Kirsi Väinö-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid. Adelsliv i 1700-talets Finland*, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis 2000, s. 203–217.

att ensam ta över Strömfors bruksområde, som vid arvskiftet efter kommerserådet hade delats mellan flera ägare. Följaktligen började han målmedvetet lösa in bruket av sina syskon och familjen Nohrström, och nådde sitt mål 1781: Yxe bruk såldes och Henrik Johan, som blivit utnämnd till bergsråd, började som den enda ägaren förkovra Strömfors bruk.¹⁵ I januari 1785 ingick han äktenskap med Virginia Christina Sofia Carlsköld från Stockholm.¹⁶

Virginia Carlsköld var dotter till Per Carlsköld från Stockholm som hade adlats 1752. I hans äktenskap med Virginia Sofia Adlerberg föddes sex barn, av vilka fyra uppnådde vuxen ålder. Den förstfödde och ende sonen Per avled 1777 vid 23 års ålder och med honom slöts den adliga ätten Carlsköld nummer 1890B på svärdssidan. Släkten fortlevde genom döttrarna Anna (1755–1785) och Margareta (1758–1802), samt Virginia (1759–1847), som är huvudpersonen i den här essän.¹⁷ Flickornas far avled redan 1765 och följande år gifte modern om sig, varvid familjen fick kontakter till sådana officerskretsar inom svenska armén som tjänstgjorde i Finland. Virginia Adlerbergs nye make var den redan tidigare omtalade friherren Bernt Fredrik Johan Stackelberg, som härstammade från en välkänd officerssläkt. Vid tiden för giftermålet tjänstgjorde han vid Åbo läns regemente och parets första barn föddes också i Åbo. Gossen avled bara några dagar gammal och begravdes i Åbo domkyrka. Troligen hade Virginia Adlerbergs äldre döttrar följt med sin mor till Åbo, men i början av 1770-talet återvände familjen över havet när Stackelberg fick en ny tjänst.¹⁸

15. Veli-Matti Autio, "Forselles, Henrik Johan", Suomen talouselämän vaikuttajat, Studia Biographica 8, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2008, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-kev-000008>.

16. Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor I*, Stockholm: Sveriges Släktforskarförbund 1998, s. 754.

17. Elgenstierna, *Ättartavlor I*, s. 754. En intressant kuriositet är att Virginia Adlerberg tillhörde den försvenskade släktgrenen av ätten Adlerberg. Den andra grenen av ätten hade slagit sig ner i Baltikum och kom sålunda under rysk överhöghet. Nikolai Adlerberg, som var generalguvernör i Finland 1866–1881, tillhörde denna förryskade, eller snarare förtyrkade, baltiska släktgren. Se Robert Schweitzer, "Adlerberg, Nikolai Vladimirovitsh", *Kansallisbiografia*, Studia Biographica 4, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:s-kgb-003251>.

18. Gustaf Elgenstierna, *Den introducerade svenska adelns ättartavlor VII: Schildt-Sture*, Stockholm: P. A. Norstedt 1932, s. 488.

Genom moderns andra äktenskap uppstod kontakter till sådana officerare i svenska armén som var stationerade i Finland, och det var därför inte underligt att även Annas och Margaretas blivande äkta män var officerare i svenska armén. I Finland hade adelsfröknar inte särskilt stort urval i fråga om äkta män, eftersom de företrädesvis borde hitta sig en make inom det egna ståndet, och detta gällde i ännu högre grad i Lovisa. Börd och släkt, förmögenhet, utbildning (eller kanske snarare bildning), samt social ställning i allmänhet var viktiga faktorer; äktenskapet var en köpslagan som i lyckliga fall även inbegrep emotionella band. När släkter förenades genom äktenskap måste man noggrant överväga med vilken släkt det var önskvärt och lönsamt att liera sig.¹⁹

Först gifte sig Anna i augusti 1779 med kapten Erik Otto Adelborg (1741–1787) från Karlskrona, som vid den här tiden tjänstgjorde som fortifikationsofficer i Lovisa. Erik Otto Adelborg var en meriterad fortifikationsofficer och kommandant på den lokala fästningen Svartholm sedan 1774.²⁰ Paret liv på Svartholm har just inte efterlämnat några spår i arkiven; från tiden före 1790 har endast kommunionlängden bevarats av Svartholms fästningsförsamlings kyrkböcker. Av den framgår att Erik Otto Adelborg och hans maka Anna tog nattvarden på Svartholm i oktober 1779 samt i december 1780 och 1782, men några andra noteringar om dem finns inte. Erik Otto och Anna avled bägge relativt unga (Anna 1785 och Erik i cancer 1787).²¹ Margareta gifte sig 1780 med Jacob af Forselles. Han hade föregående år erhållit avsked med titeln major från svenska armén och var den äldste av kommerserådet af Forselles söner. Titeln krigsråd fick Jacob af Forselles 1788 och 1790 slog sig familjen ner på Peippola gård i Elimä.²²

19. Se t.ex. Kaarlo Wirilander, *Herrskapsfolk. Ståndspersoner i Finland 1721–1879*, Stockholm: Nordiska museet 1982, s. 212–214.

20. Nikander, *Lovisa stads historia*, s. 20.

21. Svartholms fästningsförsamlings kommunionlängd H:1, 1779–1807, Svartholms fästningsförsamlings arkiv, RA. Elgenstierna, *Ättartavlor I*, s. 2–3. Catarina Welin & Sampo Honkala, *Per Otto Adelborg 1781–1818. Krigare med vass penna*, Helsingfors: Litorale 2014, s. 20–21. Den äldste sonen Per Otto Adelborg blev känd som officer på Svartholm och även som skämttecknare. Enligt en obekräftad uppgift är både Anna och Erik begravda i Pernå medeltida stenkyrka (se "Adelborg nr 2090", *Adelsvapen-Wiki*, https://www.adelsvapen.com/genealogi/Adelborg_nr_2090, hämtad 31/1 2025), men detta har inte kunnat bekräftas av Lovisanejdens kyrkliga samfällighet (e-postmeddelande till författaren 3/2 2025).

22. Yrjö Kotivuori, "Jakob af Forselles", *Studentmatrikel 1640–1852*, Helsingfors:

Virginia Adlerbergs make, Bernt Stackelberg, hade avancerat till generaladjutant 1788. I egenskap av regementschef förde han befäl över Bergsregementet eller Garnisonsregementet på Sveaborg. När en del av regementet kommenderades till Lovisa följde Stackelberg med dit. Han behöll sin tjänst fram till sin död 1801.²³

Eftersom modern och systrarna på det här viset hade utvecklat ett så nära förhållande till Lovisanejden och även till familjen af Forselles, föll sig Virginias äktenskap med sin svåger Henrik Johan af Forselles naturligt. Bröllopet stod i februari 1785 och det första barnet, Jakob Henrik, föddes i Strömfors i december 1785. Den andre sonen som föddes 1787 levde bara några dagar.²⁴ Från våren till hösten 1787 bodde även Virginias föräldralöse lille systerson, Per Otto Adelborg, hos familjen, men han skickades redan på hösten till sin fars släktingar i Sverige.²⁵ Virginias och Henrik Johans tredje son Berndt Johan föddes 1788 i Åbo. Dit hade antagligen Virginia, och kanske även hennes familj, flytt undan Gustav III:s ryska krig (1788–1790) när Berndt Johans födelse närmade sig.²⁶

Valet av faddrar för ett barn handlade i första hand om att trygga barnets framtid, men för föräldrarna innebar fadderskapen också ett sätt att förstärka släkterelationer och umgängesband samt intensifiera viktiga kontakter; en central princip var att bilda nätverk och förstärka dem med socialt kapital. För ståndspersoner var fadderval främst statusval.²⁷ Således återspeglar faddervalen i familjen af Forselles inte

Helsingfors universitet 2005, <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=U835> (hämtad 6/2 2025); Eino Jutikkala & Gabriel Nikander, *Suomen kartanot ja suurtilat I*, Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Kivi 1939, s. 711.

23. Regimentet uppkallades efter sin förhandenvarande befälhavare. Materialguiden ”Palvelus armeijassa”, Arkivens Port, Riksarkivet, Helsingfors, <https://portti.kansallisarkisto.fi/fi/aineisto-oppaat/palvelus-armeijassa> (hämtad 6/2 2025); Rullor 1724–, Ämnesordnade handlingar, SE/KrA/0450/F I/24 (1783–1785), bild-id A0052023_00198 samt SE/KrA/0450/F I/25 (1787–1790), bild-id A0052024_00006, Riksarkivet, Stockholm, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0052023_00198 och https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0052024_00006 (hämtad 6/2 2025).

24. Elgenstierna, *Ättartavlor I*, s. 754.

25. Welin & Honkala, *Per Otto Adelborg*, s. 23.

26. Yrjö Kotivuori, ”Berndt Johan af Forselles”, *Studentmatrikel 1640–1852*, Helsingfors: Helsingfors universitet 2005, <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=U059> (hämtad 19/11 2024).

27. Riikka Isoaho-Nousiainen har i sin doktorsavhandling ingående behandlat fadderrelationernas uppkomstmekanismer och betydelse i den familj hon studerat. Se

bara familjens höga samhällsställning utan också intensifierade släktrelationer: som faddrar till den äldste sonen stod bland andra Virginias mor, friherrinnan Stackelberg, och hennes make överstelöjtnant Stackelberg, major Karl Adolf Wattring (sväger till Henrik Johan) samt barnets båda farbröder, som bägge var högt uppsatta officerare och ämbetsmän.²⁸ Faddrar för familjens andra barn var bland andra fröken Lovisa Stackelberg, generalmajoren, landshövdingen och friherren Magnus Wilhelm Armfelt och hans maka Maria Catarina Wennerstedt, liksom biskopen i Åbo, prokanslern vid kungliga akademien i Åbo och professorn Jakob Gadolin, samt professorn i historia vid akademien i Åbo, Johan Billmark.²⁹

Virginia af Forselles bäge halvsysstrar från moderns andra äktenskap gifte sig med officerare som blivit välkända i Finlands historia: Henrietta ingick äktenskap med friherre Carl Johan Adlercreutz i Lovisa 1792. Denne blev sedermera en mycket framstående general under Finska kriget och hyllades i *Fänrik Ståls sägner*.³⁰ Henrietta avled emellertid redan i sin andra barnsäng.³¹ Systemen Otiliana Beata gifte sig med generallöjtnant, greve Johan Adam Cronstedt samma år som systemen gick bort 1796. Även han tillhör de personer som Runeberg skildrar i *Fänrik Ståls sägner*.³² En kändare medlem av släkten Cronstedt torde ändå vara Carl Olof Cronstedt, som trots sin lysande karriär främst är känd för att han i praktiken överlät Sveaborg till ryssarna utan strid.

Riikka Isoaho-Nousiainen, *Nainen paikallaan. Oululaisen tervaporvarinrouva Jeannette Snellmanin (1817–1878) elämäntapa*, Rovaniemi: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys 2023, s. 66–121. Se även Guido Alfani & Vincent Gourdon, "Spiritual kinship and godparenthood. An introduction", *Spiritual Kinship in Europe, 1500–1900*, New York: Palgrave Macmillan 2012, s. 1–37, https://doi.org/10.1057/9780230362703_1.

28. Längder över födda och döpta (1778–1790), Folkbokföringsarkiv C: längder över födda och döpta, Strömfors församlings arkiv, RA.
29. Svenska församlingens längder över födda och döpta (1756–1803), längder över födda och döpta C2:2, Åbo domkyrkoförsamlings arkiv, RA.
30. Veli-Matti Syrjö, "Adlercreutz, Carl Johan", *Kansallisbiografia*, Studia Biographica 4, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sis-ks-kg-000570>.
31. Ibid.
32. Syrjö, "Cronstedt, Johan Adam", *Kansallisbiografia*, Studia Biographica 4, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1997, <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sis-ks-kg-000574>.

ÄNKEBERGSRÅDINNAN

Eftersom kung Gustav III hade inlett ett anfallskrig mot Ryssland 1788 avslutades 1780-talet i krigets tecken. Strömfors låg alldeles invid rikets dåvarande gräns och berördes därför av krigsoperationerna i betydligt högre grad än andra orter. Trots detta lyckades man fortsätta arbetet vid bruket, något som bergsrådet Henrik Johan af Forselles fick särskilt tack för av chefen för det svenska bergväsendet. Kung Gustav III ledde kriget som överbefälhavare och tillbringade långa perioder i Finland under kriget; han besökte även Strömfors bruk, vilket torde ha varit en särdeles minnesvärd händelse på orten.³³

Vi kan bara föreställa oss, vilken chock det måste ha varit för den 31-åriga Virginia när maken plötsligt avled den 13 april 1790. Bergsrådinnan var nu mor till två små barn och innehavare av Strömfors bruk, men vi vet inte i hur hög grad hon hade hunnit sätta sig in i bruksdriften under de fem år som hon hade bott i Strömfors. Vid den här tiden hade hon knappast ännu hunnit bli förtrogen med ledningen av företaget; men att flytta tillbaka till Sverige var säkert inte heller ett alternativ, i synnerhet inte efter det att också hennes mor hade avlidit i november 1790.³⁴

Strömfors bruk och bergsrådinnan mötte flera motgångar i början av det nya seklet. Flera nybyggda bostads- och fåhusbyggnader samt lador brann ner 1805, i deras ställe uppfördes under de följande åren nya och fina ladugårds- och stallbyggnader. Några år senare utbröt krig mellan Ryssland och Sverige när ryssarna natten mellan den 21 och den 22 februari 1808 gick över gränsen vid Abborrfors och byarna Abborrfors, Petjärvi och Tessjö samt Tessjö gård utsattes för ryssarnas plundring och förstörelse. Den viktiga fästningen Svartholm i Lovisa kapitulerade den 18 mars efter en kort belägring. Den ryske överbefälhavaren Buxhoevden hade genast i början av kriget lovat att de skador som vållades av de framryckande ryska trupperna skulle ersättas, och därför inlämnade bergsrådinnan ett besvär över förstörelsen på sina ägor. Med anledning av besväret företogs en utvärdering:

33. Sirén, *Strömfors*, s. 17.

34. E. Vennberg, "Pehr Carlskiöld", *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/16420> (hämtad 18/10 2024).

för Strömfors bruks del uppskattades skadornas storlek till knappt tretusen riksdaler. När någon ersättning inte hördes av påminde Virginia af Forselles Buxhoevden om saken i slutet av 1808, men ärendet framskred fortfarande inte. Till följande vände sig Virginia af Forselles, via generalguvernör Barclay de Tolly, till självaste kejsaren. Inte heller denna anhållan gav något resultat, eftersom Barclay de Tolly bifogade sitt eget omdöme, i vilket han framhöll att otaliga dylika suppliker inkommit och att myndigheterna omöjligen kunde ersätta alla krigsskador. Därför borde mindre bemedlade få förtur till ersättning. Bergsrådinnan gav emellertid inte upp, utan återkom till frågan efter det att brukets kvarn, manufakturverk och magasin hade förstörts vid eldsvådor 1809 och 1810.³⁵ I supplikerna yrkade hon på ersättning för skador som de ryska trupperna vållat 1808, frihet från hammarskatt och skattefrihet för plundrade hemman under minst 25 år.³⁶ Kommittén för finska ärenden behandlade hennes ansökan först våren 1817, samtidigt med motsvarade suppliker från andra bruksägare, och ansåg sig inte kunna förorda ansökningarna. Strömfors bruk och andra bruksägare med liknande anspråk förblev utan ersättningar.³⁷

I sin doktorsavhandling har Maare Paloheimo visat att Virginia af Forselles, förutom de tre penningansökningar som hon skickade in 1810 och en annan från 1840, inte tvekade att vända sig till senaten i de mest skiftande ärenden rörande Strömfors bruk. I sin studie undersökte Paloheimo alla insända suppliker till senaten samt supplikanterna under nio stickprovsår mellan 1810 och 1850.³⁸

35. Laine, *Piirteitä Suomen vuoritoimen historiasta*, s. 71.

36. Virginia Christina af Forselles suppliker: supplik- och besvärskarierum 14/3 1810 och 26/2 1811, Senatens ekonomiedepartementets registratorskontors arkiv Ab:2 och Ab:3, RA.

37. Laine, *Piirteitä Suomen vuoritoimen historiasta*, s. 70–72.

38. Paloheimo konstaterar i sin doktorsavhandling att i jämförelse med manliga supplikanter var de suppliker som Virginia af Forselles och Marie Hackman (ägare till ett handelshus i Viborg) skickade in varken ringa till antalet eller till betydelsen. Maare Paloheimo, *Business Life in Pursuit of Economic and Political Advantages in Early-Nineteenth-Century Finland*, Jyväskylä: University of Jyväskylä 2012, s. 82, 180–181.

Virginia af Forselles stöttades av systemn Margareta och hennes äkta man, krigsrådet Jacob af Forselles, samt deras familj på Peippola gård. Det var relativt lätt att hålla kontakt mellan Strömfors och Peippola, eftersom Peippola gård låg nära vägen som gick från Elimä kyrka söderut mot Strömfors.³⁹ Efter att Virginias make avlidit stärktes relationen på ett officiellt plan eftersom den närmaste manliga släktingen blev förmyndare för de faderlösa minderåriga barnen; i det här fallet var det barnens farbror Jacob af Forselles.⁴⁰ I praktiken var det ändå modern som ansvarade för de minderåriga barnen.

Eftersom familj-, släkt- och vänskapsnätverk var viktiga för samarbete och handräckning under en tid när inget annat socialskydd existerade, är det mycket troligt att Virginia af Forselles hade nära kontakt inte bara med styvfadern Bernt Stackelberg⁴¹ utan också med sina halvsystrar och deras familjer. Vi kan alltså anta att familjevisiter utväxlades åt bägge håll. Familjen Adlercreutz bodde på Kiala gård i Borgå fram till finska kriget, och där stod en ny, ståtlig huvudbyggnad färdig 1796. Cronstedt var stationerad på Sveaborg, där han bodde med sin familj ända till finska kriget. Efter kriget flyttade båda familjerna till Sverige och Cronstedt blev sedermera landshövding i Östergötlands län.⁴² Det är känt att åtminstone Adlercreutz längtade hem till Finland och övervägde möjligheten att återvända, vilket dock visade sig omöjligt. I juni 1810 skrev han i ett brev:

Såsom född och uppvuxen i Finland, har jag där all min egendom, hela min släkt och alla mina ungdomsvänner. Där vilar mina förfäders, föräldrars och hädangångna vänners ben. [...] Då även min maka

39. Jutikkala & Nikander, *Suomen kartanot ja suurtilat I*, s. 711.

40. Anu Pylkkänen, ”Holhouksen historiaa. Edusmiehisyydestä huoltoon”, Pia Letto-Vanamo (toim.), *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta modernin oikeuteen*, Helsinki: Gaudeamus 1992, s. 99–100.

41. Generallöjtnant Bernt Fredrik Stackelberg avled i Lovisa i februari 1801. Elgenstierna, *Åttartavlor VII*, s. 488.

42. Elgenstierna, *Åttartavlor II*, s. 115. En kort biografi över Cronstedt och en beskrivning av livet på Sveaborg finns i verket J.E.O. Screen, *The Queen Dowager's Life Regiment in Finland 1772–1808*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2010, s. 5–55, 199–203.

saknar Finland, skulle man ju kunna tro att mitt beslut vore lätt att fatta, men ändå är jag inte herre över mitt eget öde.⁴³

Den svenska släktgrenen av ätten Adlercreutz upphöjdes i friherrligt och grevligt stånd, men i Finland fortlever den adliga släktgrenen.⁴⁴

Till en ståndsmässig livsstil hörde också umgänge och visiter på närliggande gårdar. Kopplingen mellan Strömfors och Tavastby gård uppstod när Anders Nohrström gifte in sig i släkten Munsterhjelm och flyttade från Strömfors till Tavastby i Elimä 1780. Kontakten mellan Strömfors och Tavastby gård upprätthölls kontinuerligt: den 13-åriga Jacobina Munsterhjelm, bosatt på Tavastby gård, berättar i den dagbok som hon förde mellan 1799 och 1801, att bergsrådinnan regelbundet besökte Tavastby gård och från Tavastby gjorde man även svarsvisiter till Strömfors. I dagboken nämner hon till exempel att bergsrådinnan ofta kom på visit tillsammans med fröken Hägerflycht (dotter till kommandanten i Lovisa, f. 1782). Tydligen vistades den senare åtminstone periodvis i Strömfors, där kommandantsbostället Holmgård låg.⁴⁵ På Ulladagen den 4 juli 1799 kom bergsrådinnan och fröken Hägerflycht för att gratulera Jacobinas syster Ulla på namnsdagen.⁴⁶ Familjen Munsterhjelm gästade i allmänhet Strömfors bara på supé, men ibland stannade de över natten. Till exempel berättade Jacobina att bland andra brodern Anders fästmo Vendela Glansenstierna, hade kommit på besök till Tavastby i mitten av mars 1800 och att herrskapet begett sig på visit till Strömfors, varifrån de inte skulle återvända förrän följande dag.⁴⁷ I september samma år var familjen Munsterhjelm bjudna på middag till Strömfors tillsammans med "krigsrådes", det vill säga Jacob af Forselles familj, samt

43. Adlercreutz brev, som sannolikt ursprungligen skrevs på svenska, citeras på finska av J.R. Danielson, *Suomen sota ja Suomen sotilaat vu. 1808–1809*, Helsinki: Weilin & Göös Aktiebolag 1896, s. 770. Översättning till svenska av Sofia Gustafsson.

44. "Ätter och vapen. Adlercreutz", Finlands Riddarhus, https://www.ritarihuone.fi/sv/om/atter_och_vapen/view-166686-10186 (hämtad 6/2 2025).

45. Jacobina Charlotta Munsterhjelm, *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker från 1799–1801*, utg. Bo Lönnqvist, Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Köpenhamn: Munksgaard 1970, kommentar 11, s. 94. Lönnqvist har gett ut Jacobina Munsterhjelm's dagbok i originalskick med kommentarer; Allardt, *Strömfors socken*, s. 228–230.

46. Munsterhjelm, *Jacobina Charlotta Munsterhjelm's dagböcker 4/7 1799*, s. 29.

47. *Ibid.*, 15/3 1800, s. 52.

familjen Hägerflycht.⁴⁸ Genom Anders Munsterhjelm's trolovade, Vendela Glansenstierna (vars mor tillhörde den grevliga ätten Creutz på Malmgård), utvidgades familjen Munsterhjelm's släktnätverk till att omspänna ett flertal inflytelserika adelsätter i Finland, såsom den grevliga ätten Creutz samt den friherrliga ätten Wrede.⁴⁹

Förutom de ovannämnda familjerna kan man även anta att ägar-
na till Kulla gård och Storby gård (Pose, Clayhills, Tesche-Broberg, Rotkirch, von Essen) samt innehavarna av kaptensbostället Gustavslugn i Kungsböle (i successiv ordning af Enehjelm, Wrede och von Herten) ingick i Virginia af Forselles lokala bekantskapskrets.⁵⁰ Familjen Clayhills hörde visserligen till dem som Strömfors bruk tvistade med i rätten om nyttjanderätten till vatten- och skogsområden,⁵¹ men hur de inbördes relationerna i övrigt såg ut vet vi inget om. Vattenkraft behövdes för att driva brukets såg och kvarn, så när det gällde nyttjandet av vattenområden tvistade man inte enbart om fiskerätt.

Däremot förblev änkebergsrådinnan uppenbarligen rätt ensam bland de finska brukspatronerna. Till detta bidrog även geografiska avstånd eftersom de flesta av de gamla brukena låg i västra Nyland eller i sydvästra Finland. I arkiven har det bevarats endast fåtaliga tecken på kontakt, men vi vet att Virginia af Forselles till exempel beställde någon gjutjärnsvara av John Julin på Fiskars – av sammanhanget framgår inte vad för slags föremål det var fråga om – samt skaffade smeder från Sverige till Strömfors genom Julins förmedling.⁵² Införskaffandet av svenska smeder hängde ihop med att brukets skickligaste och erfarnaste smeder hade avlidit i början av 1830-talet utan att ha tränat upp tillräckligt med yngre ersättare. Därför sjönk stångjärnsproduktionen avsevärt och man slösade med den dyrbara träkolén. När bergsrådinnan inte lyckades hitta någon som kunde utbilda ny arbetskraft till Strömfors i hemlandet, beslöt hon att

48. Ibid., 14/9 1800, s. 77.

49. Vainio-Korhonen, *Sophie Creutz och hennes tid*, s. 176.

50. Allardt, *Strömfors socken*, s. 215–236.

51. Strömfors bruks rättegångshandlingar, handlingar rörande fabrikerna i Karhula 1825–1916, volym 30:1364, Aktiebolaget A. Ahlströms arkiv, Centralarkivet för Finlands näringsliv. I denna volym ingår även material som är betydligt äldre än från 1825, det vill säga ungefär från och med 1770-talet.

52. Brev från John Julin till Virginia af Forselles 17/3 1830 och 23/12 1836, brevkopior 1829–1830 (Da:11) och 1835–1836 (Da:12), Historiska arkivet, Fiskars Oy, Fiskars.

rekrytera smeder från Sverige och uppenbarligen agerade John Julin på Fiskars som förmedlare. Tack vare den lyckade rekryteringen ökade stångjärnsproduktionen snabbt efter 1838.⁵³

FÖLJANDE GENERATION

Traditionellt gick faderns yrke i arv till äldste sonen och även Virginia hoppades få se sin förstfödde son överta bruket. Närmaste möjlighet att utbilda sig i branschen fanns i Sverige där bergsdriften hade långa anor ända sedan 1600-talet. Efter ett års studier vid akademien i Åbo (1800) begav sig därför Jakob Henrik till Uppsala universitet, där han först avlade hovrättsexamen och sedan bergsexamen, varefter han fortsfor att lära sig branschen.⁵⁴

Före 1800-talet var geologi inte en egen vetenskap utan det handlade om praktiskt orienterad verksamhet för att utveckla bergarbetet och metallurgin samt för att hitta värdefulla ädelmetaller. Vid Uppsala universitet blev det möjligt att avlägga bergsexamen 1750, och då utnämndes även den första professorn i kemi vid universitetet. Trots att bergsindustrin ända sedan 1600-talet hade varit den viktigaste källan till välstånd i Sverige, inledde Bergsskolan sin verksamhet först 1819 på den välkända gruvorten Falun. Som vetenskap började geologin utvecklas ungefär samtidigt, men vid Uppsala universitet och även vid Kejsarliga Alexanders Universitetet i Helsingfors blev geologi och mineralogi självständiga vetenskaper först 1852 när de avskildes från professuren i kemi.⁵⁵

Virginia af Forselles förhoppningar om att Jacob Henrik skulle återvända till Strömfors och överta ledningen av bruket efter sin bergsutbildning i Sverige gick om intet eftersom Jacob Henriks uppgifter inom det svenska bergväsendet snabbt ökade; redan 1817 utnämndes han till bergshauptman vid Sala silvergruva. Dessutom satt af Forselles i många betydande kommittéer för att främja utvecklingen av det svenska bergväsendet; bland annat tillhörde han den kommitté

53. Laine, *Suomen vuoritoimi*, s. 316.

54. Bengt Hildebrand, "Jacob Henrik Forselles, af", *Svenskt biografiskt lexikon*, <https://sok.riksarkivet.se/sbl/Presentation.aspx?id=14354> (hämtad 1/2 2024).

55. Kristiina Kalleinen, *N. G. Nordenskiöld. Vuorimiehen ja tiedemiehen elämä*, Helsinki: Suomen Tiedeseura 2019, s. 23.

som planerade organisationsstrukturen för Bergsskolan i Falun 1816.⁵⁶ Närmast ett beslut att återvända till Finland var af Forselles troligen i början av 1820-talet när man planerade en ny finsk bergsförvaltning: på generalguvernörens rekommendation tänkte man utnämna Nils Nordenskiöld till överintendent för Bergsstyrelsen, men han var inte populär bland alla brukspatroner och därför försökte man locka af Forselles att ta emot tjänsten. Men af Forselles lockades inte av erbjudandet: jämfört med de uppgifter han hade i Sverige innebar det lägre lön och förhållandena inom bergsförvaltningen i Finland var sämre. Han avslog erbjudandet och i stället utnämndes Nils Nordenskiöld till överintendent för Bergsstyrelsen 1823 medan af Forselles stannade i Sverige.⁵⁷

De flesta brukspatroner motsatte sig Nordenskiöld för att han under hela sin karriär strävade efter att avveckla järnimporten från Sverige och uppmuntrade bruksägare att använda inhemska råvaror på sina bruk. Hans tanke var att eftersom Sveriges välstånd i sekler grundat sig på stora järnmalmsreserver, så borde man kunna hitta sådana också i Finland. I Finland fanns det emellertid bara tillräckligt av inhemsk sjö- och myrmalm, och av denna råvara kunde man bara framställa tackjärn som dög till gjutning. Trots Nordenskiölds ansträngningar påträffade man i Finland inte lika stora och rika fyndigheter av järn och ädelmetaller som i Sverige, och därför måste man gång efter annan bevilja undantagslov för järnimport från Sverige. Redan medan modern ännu levde stod Jacob Henrik af Forselles följaktligen i inofficiell kontakt med Nordenskiöld i frågor som rörde järnimport till Strömfors.⁵⁸

56. Hildebrand, ”Jacob Henrik Forselles, af”.

57. Kalleinen, *N. G. Nordenskiöld*, s. 73–74.

58. Brev från J. H. af Forselles till Nils Nordenskiöld från Sala 19/3 1840, Coll. 372.13, Frugårds arkiv, Nationalbiblioteket (NB), Helsingfors. Sammanlagt har det bevarats bara tio brev av af Forselles till Nordenskiöld från åren 1840–1854, men troligen har det funnits fler brev. Om Nordenskiölds strävanden att öka användningen av inhemska råvaror och minska järnimporten från Sverige, se Kalleinen, *N. G. Nordenskiöld*, s. 71–121 och passim. På officiella vägar anhöll bergsrådet på Strömfors hos senatens ekonomidepartement om undantagslov för tackjärnsimport från Sverige åren 1840 och 1841. Senatens ekonomidepartements supplik- och besvärskarier 11/5 1840 och 21/6 1841, Senatens ekonomidepartements registratorskontors arkiv Ab: 32 och Ab:33, RA.

På bergsrådinnans tid hämtades tackjärnet som behövdes på Strömfors bruk med egna skepp från gruvor på svenska Utö: på utresan var fartygen lastade med björkved, skinn och talg. Det importerade tackjärnet förädlades i Strömfors och de förädlade produkterna samt sågvaror återexporterades med egna fartyg, huvudsakligen till Sverige. Bergsrådinnans fartyg var skonerten Fredric, skonerten Enigheten och briggen Snäckan. Snäckan byggdes i Strömfors 1844 och i slutet av decenniet gick den årligen med last till och från Stockholm.⁵⁹ På Ryssland bedrevs uppenbarligen ingen handel alls; den östligaste handelsorten var Viborg. Till exempel noterade tidningen *Sanansaattaja Viipurista* under sommaren 1863 att kapten Eric Bomans skepp två gånger hade anlänt från Strömfors till Viborg lastat med bräder. På den första resan medförde skeppet även järn.⁶⁰

Av de passagerarlistor som publicerades i tidningarna framgår att Jacob Henrik af Forselles besökte Strömfors vart eller vartannat år. Till exempel noterade *Åbo Underrättelser* i juni 1838 att bergshauptman af Forselles fanns bland passagerarna på ångfartyget Menschikoff som hade anlänt från Stockholm den 22 juni.⁶¹ Samma tidning omtalade också i augusti 1840 att ångfartyget Menschikoff hade anlänt via hamnar i Finska viken och medfört bland andra bergshauptman af Forselles med hustru och dotter. Nästa dag fortsatte de resan till Stockholm med ångbåten Storfursten: den här gången var de alltså på hemresa efter ett besök i Strömfors.⁶²

För Jacob Henrik af Forselles blev en flytt till Finland åter aktuell när hans mor, Virginia af Forselles, avled i hög ålder den 7 oktober 1847 och han övertog bruket. I de dåtida tidningarna har inte påträffats några notiser eller annonser om bergsrådinnans frånfälle, men av Strömfors församlings längd över döda och begravda framgår att hon begrovs den 14 oktober 1847 ”uti familjegraf” och som dödsorsak angavs ”ålderdom”.⁶³ Tidningen *Åbo Underrättelser* noterade onsdagen

59. Kari Warjus, *Salt, trä och järn II. Utrikes sjöfart på Degerby-Lovisa 1809–1913*, Lovisa: Stiftelsen för Lovisa sjöfartshistoria 2010, s. 69, 149, 167–169.

60. ”Seurawaiset laivat ovat tänne tulleet”, *Sanansaattaja Viipurista* 2/7 1836 och 23/7 1836.

61. ”Resande”, *Åbo Underrättelser* 27/6 1838.

62. ”Resande”, *Åbo Underrättelser* 19/8 1840.

63. I Strömfors församlings längd över födda och döpta 1847–1880 ingår även döda och begravda. Längder över födda och döpta 1847–1880, 1880–1883, 1847–1880, 1880–1883

den 20 augusti 1847 att bergshauptman af Forselles två dagar tidigare anlant från Helsingfors till Åbo med fartyget Furst Menschikoff. Antagligen var han på återresa från Strömfors och moderns begravning.⁶⁴

Jacob Henrik af Forselles måste på allvar överväga att flytta tillbaka till Finland, eftersom det fanns en tidsgräns för hur länge svenska medborgare fick äga fastigheter i Finland. På längre sikt ämnade af Forselles övergå till att driva Strömfors bruk, men flytten kunde inte ske genast, och därför måste han året efter moderns död anhålla om förlängning av tidsfristen för äganderätt.⁶⁵ För Nils Nordenskiöld räknade af Forselles upp en mängd hinder för resan och flytten: ett viktigt skäl var att han sedan 1844 höll på med en geognostisk karta över Sverige som han ville bli färdig med före flytten. Ett besök i Finland 1849 förhindrades av att han inte i tid fått sitt pass "viserat", det vill säga fått resetillstånd infört i sitt pass på ryska ambassaden i Stockholm.⁶⁶ Men vid af Forselles död 1855 var den geognostiska kartan över Sverige ännu inte färdig och då hade den redan hunnit bli föråldrad, eftersom af Forselles inte hade hängt med i den snabba vetenskapliga utvecklingen. Därför utgavs kartan aldrig i tryckt form.⁶⁷

Så som var brukligt i herrskapsfamiljer hade Jacob Henriks yngre bror Berndt Johan valt att slå in på den militära banan i svenska armén. När Finland blev ryskt begärde han emellertid avsked och flyttade till Finland. Här fortsatte inte hans militära karriär utan tydligen försörjde han sig med hjälp av hemmanen Eknäs och Molnby i Borgå som han hade ärvt. Uppseendeväckande är att Berndt Johan, trots att han var vuxen, efter återkomsten till Finland underställdes farbroderns, krigsrådet Jacob af Forselles förmyndarskap: i en kungörelse som publicerades i *Åbo Tidning* den 29 april 1809 sägs att Åbo hovrätt förordnat att Berndt Johan skulle förbli omyndig ännu efter det att han fyllt 21 år och att hans tidigare förmyndare, krigsrådet Jacob af Forselles,

(1847–1883), Folkbokföringsarkiv C: längder över födda och döpta, Strömfors församlings arkiv, RA.

64. "Resande", *Åbo Underrättelser* 20/10 1847.

65. Statssekretariatets akt 177/1848, Statssekretariatets arkiv, RA.

66. Brev från J. H. Forselles till Nils Nordenskiöld från Sala 20/8 1849, Frugårds arkiv, Coll.272.12, Frugårds arkiv, NB. Ännu 1853 ämnade af Forselles ansöka om tre års förlängning av sin äganderätt till Strömfors (se af Forselles till Nordenskiöld från Sala 4/3 1853, i samma volym).

67. Hildebrandt, "Jacob Henrik Forselles, af".

fortsatte som förmyndare och förvaltare av hans egendom.⁶⁸ Genom en annons i *Åbo Allmänna Tidning* framgår att han befriades från förmyndarskapet först från och med våren 1816. I den här annonsen konstaterades att Berndt Johan ställts under förmyndarskap ”uppå då förekommen anledning” 1809, varför orsaken förblir hölj d i dunkel.⁶⁹ En uppenbar anledning till att Berndt Johan 1816 ville bli befriad från förmyndarskapet var hans önskan att ingå äktenskap: Berndt Johan af Forselles och Lovisa Albertina Lund vigdes i december samma år. Redan i mars 1825 avled emellertid Lovisa Albertina på Eknäs ”i slag”.⁷⁰

En nästan omedelbar konsekvens av hustruns död var att Berndt Johan ville stå under moderns förmyndarskap, vilket även skedde följande år. Återigen kungjordes saken genom en tidningsannons, där det konstaterades att han själv önskat detta (”på dess egen ansökning”).⁷¹ Det förblir ett mysterium varför Berndt Johan under långa perioder stod under förmyndarskap, eventuellt behärskade han inte sin ekonomi och blev lätt skuldsatt. Det faktum att Virginia af Forselles hösten 1829 lät införa en annons i flera nummer av *Finlands Allmänna Tidning*, där hon kungjorde att hon redan för länge sedan utbetalt arvslotten efter fadern till sin yngre son Berndt Johan af Forselles, tyder på en sådan förklaring. I annonsen förklarade Virginia af Forselles att hon varken godkände eller ansvarade för sonens skulder, och att han inte heller hade någon rätt att framföra anspråk på hennes egendom.⁷²

Trots att han stod under förmyndarskap, anhöll Berndt Johan af Forselles hos kejsaren om tillstånd att flytta till Sverige. När det beviljats lämnade han Finland och tog svenskt medborgarskap. Virginia af Forselles ansåg det även då nödvändigt att annonsera i rikssvenska

68. ”Diverse kungörelser”, *Åbo Tidning* 29/4 1809. Enligt lagen borde någon av de närmaste manliga släktingarna utses till målsman för minderåriga barn efter familjefaderns död. Enligt en stadga från 1749 kunde förmyndarskapet förlängas för personer som inte klarade av att sköta sin ekonomi. Pyykkänen, ”Holhouksen historia”, s. 101.

69. ”Diverse kungörelser”, *Åbo Allmänna Tidning* 28/3 1816.

70. Yrjö Kotivuori, ”Berndt Johan af Forselles”, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852*, Helsinki: Helsingin yliopisto 2005, <https://ylioppilasmatrikkeli.fi/henkilo.php?id=U959> (hämtad 19/11 2024); Johanna Aminoff-Winberg, *Åttartavlor för de på Finlands Riddarhus inskrivna ätterna. Andra delen*, Helsingfors: Finlands Riddarhus 2018, s. 253.

71. ”Diverse kungörelser”, *Finlands Allmänna Tidning* 16/5 1826.

72. ”Diverse kungörelser”, *Finlands Allmänna Tidning* 1/12 1829.

tidningar om att Berndt Johan af Forselles fortfarande stod under hennes förmyndarskap och att ingen kunde framföra några anspråk på hennes egendom. I slutet av december 1838 avled Berndt Johan i Sala, vilket tyder på att brodern Jacob Henrik hjälpte sin yngre bror efter flytten till Sverige.⁷³

Det är uppenbart att Virginia af Forselles eget vardagsliv var ståndsmässigt, men ändå relativt enkelt och sparsamt. Hon använde inkomsterna från bruksdriften mångsidigt till bygge och odlingar, hon förnyade trädgårdarna och experimenterade med nya växtsorter. Under Virginia af Forselles tid gjordes inte några stora finansiella satsningar eller investeringar för att modernisera bruket, eftersom hennes möjligheter att inhämta kunskap om moderna tekniska innovationer var begränsade. Livet i brukssamhället baserade sig i mycket hög grad på självförsörjning och intäkterna från bruket gick till bruksdriften.⁷⁴ Som brukspatron hade Virginia af Forselles enligt tidens paternalistiska uppfattning skyldighet att ta hand om sina anställda och troligen gjorde hon sitt bästa i det avseendet; bruksverksamheten var ju beroende av att alla medlemmar i bruksgemenskapen arbetade och tog hand om varandra.

Vid sockenstämman var änkebergsrådinnan obestriddligen en av de mest inflytelserika personerna, eftersom de lokala ståndspersonerna var fåtaliga. Bergsrådinnan tvekade inte heller att dra sådana beslut från sockenstämman som misshagade henne inför tinget, eller besvära sig över tingsrättens beslut hos senatens ekonomiedepartement om behov förelåg.⁷⁵

Hur fäst Virginia af Forselles var vid brukets gamla hemvist Petjärvi hemman framgår klart och tydligt av att hon efter makens död lät anlägga en gravkammare i granit vid vägen från bruket till Petjärvi gård. Dit flyttades Henrik Johan af Forselles jordiska kvarlevor och där begravdes även Virginia själv. På gravkammaren står deras namn i formen Virginia Christina och Hindrik Johan af Forselles.

Efter det att Virginias son, Jacob Henrik hade avlidit 1855, övergick Strömfors bruk till hans son, Pehr Henrik af Forselles, som i sin tur

73. Statssekretariatets akt 123/1830, Statssekretariatets arkiv, RA; Virginia af Forselles annons "Diverse legala annonser", *Post- och Inrikes Tidningar* 11/5 1830.

74. Allardt, *Strömfors socken*, s. 205.

75. *Ibid.*, s. 209.

löste in systemen och hennes barns andelar i bruket. Han slog sig ner på Strömfors redan 1855 och fick tre år senare finskt medborgarskap. Pehr Henrik gjorde sitt bästa för att modernisera bruket och dess verksamhet, men tidpunkten för hans övertagande var dålig: i slutet av 1850-talet började olika sågrestrukturer avskaffas och järnindustrins ställning försämrades i takt med att sågindustrins betydelse växte. Denna förändring samt andra konjunkturväxlingar ledde till att af Forselles 1876 måste överlåta bruket till sina fordringsägare och återvända till Sverige. Pehr Henrik af Forselles avled barnlös 1888, och därmed slöts ätten af Forselles i fråga om manliga ättlingar på Strömfors-grenen.⁷⁶ Bruket övergick till A. Ahlström Ab och kom att ingå i en större helhet med fokus på sågindustrin. Trots detta fortgick järnproduktionen i Strömfors ända till 1950 när de sista smederna lämnade bruket. Tre år senare stängdes fabriken för gott.⁷⁷

Virginia af Forselles inflytande på Strömfors bruk märks än i dag, främst genom bruksbyggnaderna och Nädaslottet, som hon lät uppföra för brukets anställda. Både bergsrådinnans liv och bruks-samhällets vardag skulle förtjäna en mer ingående studie än vad som kunnat inrymmas i den här essän. Källor om Virginia af Forselles finns vid Uppsala universitetsbibliotek (korrespondens) samt i Strömfors domböcker (rättegångar) och i Strömfors sockenstämmoprotokoll. Ur de sistnämnda kan man följa de juridiska tvister angående Strömfors bruk som Virginia af Forselles var inblandad i.

Översättning till svenska: Sofia Gustafsson

76. Sirén, *Strömfors*, s. 19.

77. Ibid. s. 66–81. Om Strömfors brukssamhälle 1880–1950, se Juuso Marttila, *Työteollistumisen ja arjen rajapintana. Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950*, Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2014.